

BARRY JENKINS: A FÖLD ALATTI VASÚT

RASSZIZMUS AZ ÍGÉRET FÖLDJÉN

BENKE ATTILA

BARRY JENKINS FILMJÉBEN AZ AFRO-AMERIKAI RABSZOLGÁK SZÖKÉSÜK UTÁN, A SZABAD ÉSZAKON IS A RASSZIZMUS RÉMÉVEL SZEMBESÜLNEK.

Jóllehet, Abraham Lincoln elnök 1865. december 18-án kihirdette az alkotmány tizenharmadik módosítását, amely törvényen kívül helyezte a rabszolgaságot, a polgárháború után még küzdelmes évszázadok vártak az afro-amerikaiakra. Ugyan máig megdöbbentő, hogy a két nagyhatású regényben, Harriet Beecher Stowe *Tomás bátya kunyhójában* (1852) és Alex Haley *Gyökereikjében* (1976), vagy a két kortárs filmben, a *12 év rabszolgaságban* (2013) és az *Egy nemzet születésében* (2016) a fehér rabszolgatartók igás barmokként bánnak emberi lényekkel, de még ennél is szomorúbb a modern intézményes rasszizmus jelensége, amelyről Ryan Coogler *A megállója* (2013) és az Oscar-díjas Barry Jenkins műve, a *Ha a Beale utca mesélni tudna* (2018) értekezik. A rendőrök által földre tepert, és megfojtott George Floyd tavalyi esete is azt bizonyítja, hogy az előítéletesség máig jelen van az amerikai társadalomban, így továbbra is tömegdemonstrációkon kell az emberek arcába ordítani, hogy „Black Lives Matter”, azaz a feketék élete is számít. Jenkins legújabb történelmi minisorozatában, a Colson Whitehead afro-amerikai író Pulitzer-díjas regénye (2016) alapján készült *A föld alatti vasútban* a rabszolgaság korszakának végén a fajgyűlölet eredetét, megnyilvánulási formáit vizsgálja, és kimutatja, hogy a legalapvetőbb amerikai eszmékből vezethető le a „fehér felsőbbrendűség” tévhite.

A történetet a Cora nevű rabszolganő sorsát követi, és a georgiai Randall-birtokról indul, ahol a főhősnő nagymamája, az Afrikából elhurcolt Ajarry is leélte életét. Cora lázadását egyrészt a nélküle sikeresen megszökött édesanyja, Mabel iránt érzett dühé motiválja, másrészt elborzasztja a kegyetlenség, amellyel ura, Terrence Randall megtorolja a rebellis

Big Anthony szökési kísérletét (élve elégeti a fekete férfit). Társával, Caesarral együtt menekülnek el a rejtélyes „föld alatti vasút” egyik állomására, a megszállott fejedásszal, Arnold Ridgewayjel és afro-amerikai kiskorú csatlósával, Homerrel a nyomukban. Útja során Cora azzal szembesül, hogy színésbőrűként sehol sem élhet békében az Egyesült Államok területén.

Az 1830-as évektől a polgárháborúig számos fehér és szabad vagy felszabadult fekete segítette élelemmel, pénzzel, szállással a Délről szökött afro-amerikaiakat. A „hálózat” híre szájról szájra terjedt, és hogy illetéktelenek ne tudják lenyomozni, a beavatottak vasúti kifejezéseket használtak a leírására: a szökevények voltak az „utasok”, a búvóhelyek az „állomások”, a segítők – mint az ohioi fehér lelkész, John Rankin vagy a déli mentőakciói miatt „fekete Mózes”-nek becézett Harriet Tubman – a „kalauzok”. Colson Whitehead és Barry Jenkins műveiben mégis szó szerint vonatutazás Coraék menekülése, amelynek egyik lehetséges oka, hogy amíg nem épült ki a nagy vasúthálózat az országban, a vonatkozás ugyanúgy kiváltságnak számított, mint a feketék számára a szabadság. Cora és Caesar vonatra szállása többszörösen lázadó tett: erőszakkal magukhoz ragadják az utazás szabadságát, így felforgatva az elnyomó társadalmi hierarchiát, útjuk során pedig akarva-akaratlan leleplezik a szabad tagállamokat is átható rasszizmust. „Mindig azt mondom, aki látni akarja az országot, az vonatozzon. Nézzenek ki, ahogy száguld magukkal, és látni fogják Amerika igazi arcát!” – mondja a Lumby nevű kalauz. Később, miután Cora már túlesett néhány északi megpróbáltatáson, Colson Whitehead így folytatja az eszmefuttatást: „Szóval tréfa volt, elejétől fogva. Eddig minden útján

csak sötétet látott az ablakokból, és mindig is sötétet fog látni.”

A föld alatti vasút utasai a regényben és a minisorozatban egyaránt vaksötét, áporodott levegőjű alagutakon keresztül utaznak az „ígéret földje” felé, ám újra és újra szembesülnek azzal, hogy Amerika felszíne sem sokkal barátságosabb hely, nem feketének való vidék. A fehér, angolszász, protestáns (WASP) társadalom a „másiktól” (a más bőrszíntől, kultúrától, gondolkodásmódtól) félve vagy az amerikai küldetéstudattól megrészesülve nem tudja és akarja tolerálni azokat az afro-amerikaiakat, akiknek őseit éppen a fehérek hurcolták el erőszakkal Afrikából az ültetvényekre. Dél-Karolinában, az első állomáson már majdnem boldog lenne Cora és Caesar, ám mellett, hogy Ridgeway rájuk talál, kiderül, hogy a városuk kedves fehér vezetői valójában az orvosokkal és a gyárvezetőkkel összefogva a feketék tömeges sterilizálásán dolgoznak attól félve, hogy az „alacsonyabb rendű faj” tagjai többségbe kerülnek. Észak-Karolinában és Indianában már ennyire sem toleránsak a „kiválasztott nép” tagjai: előbbi államban nyíltan kirekesztenek, nyilvánosan megaláznak, és meglicselnek minden arra tévedő feketét, utóbbiban fegyverrel számolják fel a Valentine-farmot, ahol Cora szerelme, Royal és más afro-amerikaiak hoztak létre egy idilli, önfenntartó közösséget. „Egy egész birtoknyi ilyen ember. És ez túl sok.” – mondja az egyik helyi fehér hatalmasság a sorozatban a vérengzés után.

„Elmosolyodott, aztán ráébredt legújabb cellája valóságára: úgy kaparász a falai között, mint egy patkány. Mezőn, föld alatt, padlásszobában. Amerika a rabtartója maradt.” – írta le Colson Whitehead a regényben Cora helyzetét Észak-Karolinában, ahol egy antirasszista

fehér férfi, Martin bújta őt háza tetőterében. A föld alatti vasút és adaptációja bár pozitív, de nyitott lezárással érnek véget. A Cora által átélt borzalmak és a közelmúlt tragédiáinak ismeretében felmerülhet a nézőben a kérdés, hogy egy afro-amerikai élhet-e szabadon és békében az Egyesült Államokban. Áruklodó, hogy a történelem során a szökevények végső úticélja inkább a brit fennhatóság alatt álló Kanada volt, ahol jóval az amerikai polgárháború előtt felszámolták a rabszolgaságot, amely a máig létező rasszizmussal egy tőről fakad. Colson Whitehead és Barry Jenkins bemutatják, hogy a gyűlölet és a diszkrimináció nemcsak fehérét és feketét, hanem feketét és feketét is egymás ellen fordít. A Ridgeway által felkarolt, majd a saját képére formált Homer ennek a legszemléletesebb példája, a Valentine-farm egyik vezetője, Mingo pedig a másik. Utóbbi „elveszett lelkeknek”, azaz a szabadnak születetteknél alacsonyabb rendűnek tartja a rabszolgákat, akiknek elméjét eltorzította a szabadságnélküliség, féltőlük a közösség „tisztaságát”. Ám az ezt taglaló szenvedélyes beszédét követő mérszálrúsnak a „civilizált feketék” is az áldozataivá válnak, mivel a rasszista fehér hatalmasságokat valójában nem a „civilizáltság”, hanem a bőr színe érdekli.

A regényíró és a minisorozat alkotója egyaránt a rasszizmus

torzszülöttjeként ábrázolják Ridgewayt is. Jenkins két epizódot is szentel háttértörténetének, amelyből kiderül, hogy édesapja szabad afro-amerikaiakat alkalmazott a birtokán, az indiánok hitvilága szerint élt, és úgy tartotta, bőrszínűl függetlenül mindenki a Nagy Szellem kegyelmében létezik a világban. Ridgeway viszont féltékeny lett a feketékre, mert látta, hogy ügyesebbek nála például a kovácsműhelyben, féltékenysége pedig gyűlöletté izzott, amikor a rasszista fehérek révén megismerte a „nemzet küldetését” (Manifest Destiny). „Apám imáda azt az indián szöveget a Nagy Szellemről. Én meg felnőttem, és az amerikai szellemet választottam, amelyik idehívott bennünket, az Óvilágból az Újba, hogy hódítsunk, építsünk, civilizáljunk. És pusztítsuk el, amit el kell pusztítani! Emeljük fel a silányabb fajokat! De ha nem lehet, igázzuk le! És ha azt se lehet, irtsuk ki! Ez a mi isteni elhivatottságunk” – fejtette ki Ridgeway a WASP-identitás alapját képező szociáldarwinista ideológiát, amely mind Colson Whitehead, mind Barry Jenkins értelmezésében fasisztoid eszme, hiszen alsóbbrendűeknek és gyengébbeknek tételezi a más rasszokhoz tartozókat, és ezzel igazolja az elnyomásukat. Ez a tévhit és a kapitalista gazdasági rendszer kereslet-kínálat logikája (például a nagyobb gyapotigény nagyobb ültetvényi munkaerőt

kíván) egyaránt erősítették a rabszolgaságot és a rasszizmust.

A minisorozat a regényben később szereplő kegyetlen jelenettel nyit, amelyben a rabszolgatartók az Egyesült Államok alapító okiratát, a minden ember egyenlőségét hirdető függetlenségi nyilatkozatot szavaltatják el az egyik fekete fiúval, majd pusztán szórakozásból ütlegelni kezdik, és csak Cora védi meg attól, hogy agyon is verjék. Az egyenlőség eszméje tehát a gyakorlatban lözung, mivel ebben a szituációban a fehér rabszolgatartók nem tekintik emberi lényeknek a feketéket. Ma már persze papíron minden angolász, afro-amerikai, latin-amerikai és ázsiai-amerikai egyenlő az USA-ban, de a rendőri túlkapások vagy a koronavírus-járvány miatt az ázsiai-amerikaiakat ért támadások bizonyítják, hogy vannak, akik fejben még mindig a múlt századokban élnek.

A FÖLD ALATTI VASÚT (The Underground Railroad) – amerikai, 2021. Rendezte és Colson Whitehead regényéből írta: Barry Jenkins. Kép: James Laxton. Zene: Nicholas Britell. Szereplők: Thuso Mbedu (Cora), Aaron Pierre (Caesar), Chase Dillon (Homer), Joel Edgerton (Ridgeway), William Jackson Harper (Royal), Sheila Atim (Mabel), Chukwudi Iwuji (Mingo), Peter Mullen (Ridgeway édesapja), Benjamin Walker (Terrance Randall). Gyártó: Amazon Studios, Plan B Entertainment. Forgalmazó: Amazon Prime Video. Feliratos. 10 rész, 593 perc.

„Magukhoz ragadják az utazás szabadságát” (Thuso Mbedu)

